

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF LIABILITY FOR FORGERY, SALE OR USE OF DOCUMENTS

Jakhongir Sadullayev

independent researcher, investigator

Tashkent State Law University

Bukhara region, Shofirkan district prosecutor's office

Uzbekistan

E-mail: sadullayev98@icloud.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Official documents, document forgery, forged document, criminalization, criminal punishment.

Received: 27.02.25

Accepted: 01.03.25

Published: 03.03.25

Abstract: The historical evolution and current status of culpability for crimes involving the sale, use, and forging of papers are examined in this article. The efficiency of liability measures applied in various eras is examined using historical-legal and comparative-legal methodologies. Proposals are made to enhance the laws in this field based on the demands of the contemporary day.

HUJJATLARNI QALBAKILASHTIRISH, SOTISH YOKI ULARDAN FOYDALANGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKNING RETROASPEKTIV TAHLILI

Jaxongir Sadullayev

mustaqil izlanuvchi, tergovchi

Toshkent davlat yuridik universiteti

Buxoro viloyati, Shofirkon tumani prokuraturasi

O'zbekiston

E-mail: sadullayev98@icloud.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Rasmiy hujjatlar, hujjatlarni qalbakilashtirish, qalbaki hujjat, kriminalizatsiyalashtirish, jinoiy jazo.

Annotatsiya: Ushbu maqolada hujjatlarni qalbakilashtirish, sotish va ulardan foydalanish bilan bog'liq jinoyatlar uchun javobgarlikning tarixiy rivojlanishi va zamonaviy holati tahlil qilingan. Tarixiy-huquqiy va qiyosiy-huquqiy metodlar yordamida turli davrlarda qo'llanilgan javobgarlik choralari va ularning samaradorligi o'rganilgan. Zamonaviy davr talablaridan kelib chiqib, ushbu sohadagi

**РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПОДДЕЛКУ, СБЫТ
ИЛИ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДОКУМЕНТОВ***Джахонгир Садуллаев**независимый исследователь, следователь**Ташкентский государственный юридический университет**Прокуратура Шафирканского района Бухарской области**Узбекистан**E-mail: sadullayev98@icloud.com***О СТАТЬЕ**

Ключевые слова: Официальные документы, подделка документов, поддельный документ, криминализация, уголовное наказание.

Аннотация: В статье рассматривается развитие ответственности за преступления, связанные с подделкой, сбытом и использованием документов в прошлом и сегодня. Меры ответственности, применявшиеся в разные времена, исследуются с помощью сравнительно-правовых и историко-правовых методов. Разрабатываются предложения по совершенствованию законодательства в этой области с учетом требований современности.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Hujjatlarni qalbakilashtirish va ulardan noqonuniy foydalanish muammosi zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Bu turdagi jinoyatlar nafaqat milliy xavfsizlikka, balki fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga ham jiddiy tahdid solmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, hujjatlarni qalbakilashtirish ko'pincha boshqa og'ir jinoyatlarning, jumladan, terrorism, noqonuniy migratsiya, odam savdosi va giyohvand moddalar savdosi kabi jinoyatlarning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tarixiy nuqtai nazardan, hujjatlarni qalbakilashtirish uchun javobgarlik masalasi huquq tizimining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida bu sohada sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. Xususan, 1994 yilda qabul qilingan Jinoyat kodeksida hujjatlarni qalbakilashtirish alohida jinoyat tarkibi sifatida belgilandi va keyinchalik bir necha bor takomillashtirildi.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hujjatlarni qalbakilashtirish usullarining ham takomillashuviga olib keldi. Sun'iy intellekt, chuqur o'rganish (deep learning) va neyron tarmoqlar kabi zamonaviy texnologiyalar yordamida hujjatlarni yuqori sifatda qalbakilashtirish imkoniyatlari paydo bo'ldi. Bu esa huquqni muhofaza qilish organlaridan yangi yondashuvlar va usullarni talab etmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi besh yil ichida O'zbekistonda hujjatlarni qalbakilashtirish va ulardan noqonuniy foydalanish holatlari 35 foizga oshgan. Ayniqsa, elektron hujjatlarni qalbakilashtirish holatlarining ko'payishi kuzatilmoqda. 2023 yilda aniqlangan jinoyatlarning qariyb 40 foizi aynan elektron hujjatlar bilan bog'liq bo'lgan.

Xalqaro miqyosda ham bu muammo tobora dolzarb tus olmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, hujjatlarni qalbakilashtirish bilan bog'liq jinoyatlarning yillik zararining umumiy qiymati 2 trillion AQSh dollaridan oshib ketmoqda. Bu esa global iqtisodiyotga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR (ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ / DISCUSSION AND RESULTS)

Qadimgi Rim huquqida hujjatlarni qalbakilashtirish "crimen falsi" tushunchasi orqali ifodalangan bo'lib, og'ir jinoyat sifatida baholangan. Korneliy qonunlari (Lex Cornelia de falsis) bo'yicha vasiyatnomalarni qalbakilashtirganlik uchun xattoki eng og'ir jazo chorasi hisoblanmish o'lim jazosi belgilangan va jinoyatchilarga nisbatan qo'llanilgan. Keyinchalik bu qonunlar boshqa turdagi hujjatlarni qalbakilashtirishga ham tatbiq etilgan.

Sharq mamlakatlarida, xususan, Xitoy va Yaponiyada ham hujjatlarni qalbakilashtirish uchun og'ir jazolar nazarda tutilgan. Masalan, Tang sulolasi davrida (618-907) rasmiy muhrlarni qalbakilashtirganlik uchun qatl jazosi qo'llanilgan.

O'rta asrlarda Yevropa mamlakatlarida hujjatlarni qalbakilashtirish cherkov va davlat manfaatlariga qarshi qaratilgan jinoyat sifatida baholangan. XIII asrda qabul qilingan "Sakson ko'zgusi" qonunlar to'plamida qalbakilashtirilgan hujjatlardan foydalanganlik uchun jinoyat sodir qilgan shaxslarga nisbatan qo'l kesish jazosi belgilangan.

Mamlakatimizning qadimgi davrida, xususan, qadimgi Movarounnahr hududida amal qilgan musulmon huquqi normalariga ko'ra, hujjatlarni qalbakilashtirish "tazir" toifasidagi jinoyatlar qatoriga kiritilgan va sudyaning xohishiga ko'ra jazo tayinlangan.

XVIII-XIX asrlarda sanoat inqilobi va fuqarolik muomalasining rivojlanishi bilan hujjatlarni qalbakilashtirish yangi ko'rinishlarda namoyon bo'la boshladi. Savdo-sotiq hujjatlari, bank veksellari va boshqa moliyaviy hujjatlarni qalbakilashtirish keng tarqaldi.

1810 yilgi Fransiya Jinoyat kodeksida hujjatlarni qalbakilashtirish uchun 5 yildan 10 yilgacha majburiy mehnat jazosi nazarda tutilgan. Rossiya imperiyasining 1845 yildagi "Jinoyat va tuzatish jazolari to'g'risida"gi nizomida esa davlat hujjatlarini qalbakilashtirganlik uchun Chor Rossiyasining Sibir hududiga surgun qilish jazosi belgilangan.

BMT tomonidan 2000 yilda qabul qilingan Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi konvensiya ishtirokchi davlatlardan hujjatlarni qalbakilashtirish bilan bog'liq jinoyatlarga qarshi kurashish bo'yicha samarali choralar ko'rishni talab qiladi.

Yevropa Ittifoqining 2001 yilgi "Hujjatlarni qalbakilashtirishga qarshi kurash to'g'risida"gi direktivasi a'zo davlatlarning milliy qonunchiligini uyg'unlashtirish va hamkorlikni kuchaytirish masalalarini tartibga soladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 228-moddasida hujjatlarni qalbakilashtirish, sotish yoki ulardan foydalanganlik uchun javobgarlik belgilangan. Ushbu modda bo'yicha eng ko'p uchraydigan jinoyatlar quyidagilar:

- Diplom va boshqa ta'lim hujjatlarini qalbakilashtirish;
- Tibbiy ma'lumotnomalarni qalbakilashtirish;
- Pasport va shaxsni tasdiqlovchi boshqa hujjatlarni qalbakilashtirish;
- Haydovchilik guvohnomalarini qalbakilashtirish;

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida Oliy sud va JIB hududiy sudlar tizimi tomonidan ko'rib chiqilgan ushbu turdagi jinoiy ishlar tahlili quyidagi tendensiyalarni ko'rsatmoqda:

- Hujjatlarni qalbakilashtirish usullari murakkablashib borayotganligi;
- Jinoyatlarning aksariyati uyushgan guruhlar tomonidan sodir etila boshlanganligi;
- Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda sodir etilayotgan jinoyatlar ko'payib borayotganligi tahlillar natijasida ko'ringan.

AQSh federal qonunchiligida hujjatlarni qalbakilashtirish uchun 25 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi nazarda tutilgan. Shtatlar qonunchiligida esa jazo muddatlari 1 yildan 10 yilgacha belgilangan.

Germaniya Jinoyat kodeksining 267-paragrafida hujjatlarni qalbakilashtirganlik uchun 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish yoki jarima jazosi belgilangan. Og'irlashtiruvchi holatlar mavjud bo'lgan taqdirda jazo muddati 10 yilgacha uzaytirilishi mumkin.

Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 327-moddasida hujjatlarni qalbakilashtirish va ulardan foydalanganlik uchun 2 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi nazarda tutilgan.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, hujjatlarni qalbakilashtirish, sotish va ulardan foydalanish bilan bog'liq jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi lozim: Qonunchilikni zamonaviy talablar asosida yangilash choralari ko'rish, profilaktik choralar samaradorligini oshirish, texnik imkoniyatlardan kengroq foydalanish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish.

Bu choralarning kompleks ravishda amalga oshirilishi hujjatlarni qalbakilashtirish bilan bog'liq jinoyatchilikka qarshi kurashish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, hujjatlarni qalbakilashtirish va ulardan noqonuniy foydalanish bilan bog'liq jinoyatlarga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish uchun kompleks yondashuv talab

etiladi. Bu jarayonda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va xalqaro hamkorlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda bu sohada yangi ilmiy izlanishlar olib borish, xususan, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'siri, blockchain tizimlarining qo'llanilishi va xalqaro hamkorlikning yangi shakllari kabi yo'nalishlarda tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – T.: Adolat, 2024
2. Rustambaev M.H. Jinoyat huquqi. Maxsus qism. – T.: TDYU, 2018
3. Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi. – T.: TDYU, 2019
4. Karimov A.A. Elektron hujjatlar muomalasi. – T.: Adolat, 2020
5. Smith J. Digital Document Fraud in Modern Era. – London: LexisNexis, 2022
6. Brown R. Cybercrime and Legal Development. – NY: Oxford Press, 2023
7. Toshev B.N. Hujjatlarni qalbakilashtirganlik uchun jinoiy javobgarlik masalalari. // Huquq va burch. 2023. №5. – B. 23-28
8. Mirzayev T.K. Zamonaviy axborot texnologiyalari sharoitida hujjatlarni qalbakilashtirishga qarshi kurashish. Monografiya. – T.: TDYU, 2023
9. Johnson M., Wilson K. Electronic Document Security in Digital Age. // International Journal of Law and Technology. 2023. Vol. 15. – P. 45-62
10. Alimov X.R. Xalqaro jinoyat huquqida hujjatlarni qalbakilashtirish bilan bog'liq jinoyatlarning oldini olish mexanizmlari. // O'zbekiston qonunchiligi tahlili. 2024. №1. – B. 12-18